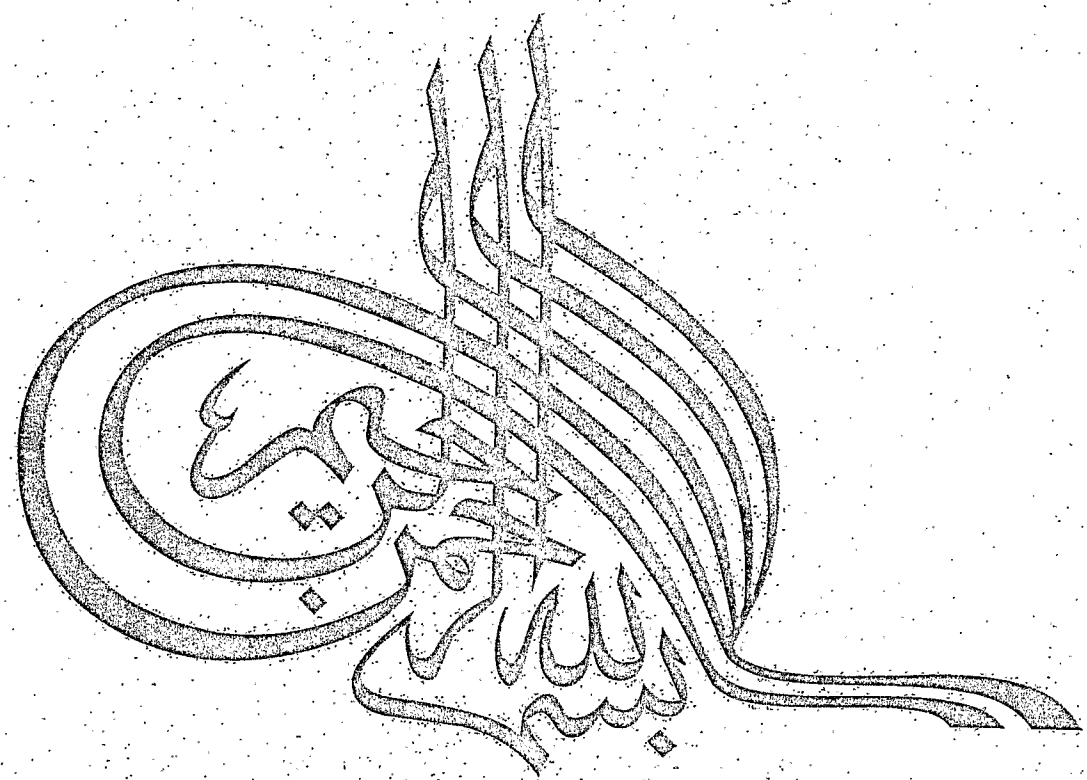




٤٠٩٩١

وزارت امور خارجه
جمهوری اسلامی ایران

۲۰ / ۳ / ۱۳۸۱

به نام خدا

بررسی تطبیقی میراث زوجه از اموال غیر منقول در حقوق ایران، مصر و سوریه

به وسیله ی:

محمد کوچک پور

پایان نامه

ارایه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیتهای لازم برای اخذ

درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی:

حقوق خصوصی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه عالی

استاد راهنما: دکتر پرویز عامری استاد یار حقوق خصوصی دانشکده حقوق

استاد مشاور: دکتر علی اصغر حاتمی دانشیار حقوق خصوصی دانشکده حقوق

استاد مشاور: دکتر سید مهدی انجوری نژاد استاد یار حقوق اسلامی دانشکده حقوق

اردیبهشت ۸۱

۲۰۹۹۱

سیاسگزاری

بتدبند وجودم سپاسگذار خدایی است که قلم را حریری از تقدس سوگند پوشانید، نعمت بودن را به من ارزانی داشت و عشق به آموختن را در وجودم نهاد، و چه زیانست ستایش خالق یکتا، در حالی که سپاس از مخلوق ستایش اوست.

اکنون که در آستانه دفاع از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد قرار دارم، فرصت آنرا یافته ام تا از جایگاه مقدس تعلیم و تربیت خالصانه ترین سپاس خود را تقدیم کسانی نمایم که چگونه زیستن و چگونه مردن را به من آموخته اند؛ اینک بر خود فرض می دانم که از کلیه معلمان و اساتید عزیز و ارجمندی که در مقاطع مختلف از دبستان تا دانشگاه افتخار شاگردی آنان را داشته ام، به خصوص اساتید بزرگ و ارجمندی که در دوره های کارشناسی و کارشناسی ارشد با شیرۀ جان خود، چراغ کم فروغ اندیشه ام را در تندباد چیل و تاریکی روشن نگه داشته اند تشکر و قدردانی نمایم؛ در همین راستا از جناب آقای دکتر عامری استاد راهنمای محترم که همواره و در کلیه مراحل تدوین پایان نامه یا صبر و حوصله فراوان اینجانب را راهنمایی فرمودند، از اساتید محترم جناب آقای دکتر حاتمی و جناب آقای دکتر انجوی نژاد که به عنوان اساتید محترم مشاور، هدایت اینجانب را متقبل شدند، از سیر خضوع و در نهایت ادب، کمال سیاسگزاری را می نمایم، با این امید که در آینده نیز همچون سالهای گذشته خوشه چین دریای علم و معرفتشان باشم؛ همچنین از تمامی کارمندان زحمتکش دانشکده بخصوص آقایان عبدالرحمان، قنبری، مزارعی، نگهبان و خانم بنودبخش که در طول سالیان مبتدای صیادخانه اینجانب را مورد لطف خود قرار داده اند، سیاسگزاری می نمایم.

تقدیم

به روح ملکوتی پیشوا و معمار بزرگ انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (قدس ره)
که ما را از اسارت طاغوت‌زهایی بخشید و استقلال، آزادی و شرافت را برای امت اسلامی به
ارمغان آورد؛

به آلاله‌های سرخ دشت شقایق که عاشقانه جان خود را هدیه کردند؛
به برادر سفر کرده ام حسن، عزیزی که در هفدهمین بهار زندگی خزان عمرش فرا رسید؛
روح پاکش میهمان امام حسین (ع) و یاد و خاطره اش جاودان باد؛
به پدر و مادرم، نخستین آموزگاران زندگی ام.

فهرست نشانه های اختصاری

نشانه	توصیف
ق.م	قانون مدنی
ر.ک	رجوع کنید
بی.تا	بدون تاریخ
بی.چا	بدون شماره چاپ
بی.جا	بدون محل چاپ
ص	صفحه
صص	صفحات
ش	شماره
ج	جلد

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
م.....	فهرست نشانه های اختصاری
۱.....	مقدمه
۵.....	فصل اول - کلیات
۱۱.....	بخش اول - بررسی تاریخی میراث زوجه
۱۲.....	گفتار اول - بررسی میراث زوجه قبل از اسلام
۱۲.....	الف - میراث زوجه در جوامع قبل از اسلام
۱۲.....	۱- میراث زوجه در حقوق روم
۱۶.....	۲- میراث زوجه در یونان باستان
۱۸.....	۳- بررسی میراث زوجه در بابل
۲۰.....	۴- بررسی میراث زوجه در تمدن مصر
۲۰.....	۵- بررسی میراث زوجه در چین
۲۱.....	۶- بررسی میراث زوجه در هند
۲۴.....	۷- بررسی میراث زوجه در ایران باستان
۲۶.....	ب- میراث زوجه در شرایع قبل از اسلام
۲۶.....	۱- بررسی میراث زوجه در شریعت یهود
۲۸.....	۲- بررسی میراث زوجه در آئین زرتشت

عنوان

صفحه

ج-بررسی میراث زوجه در شبه جزیره عربستان	۲۸
گفتار دوم- میراث زوجه در حقوق اسلام	۳۱
الف- مبنای رابطه توارث میان مسلمانان قبل از نزول آیات	
ارث	۳۲
۱-ارث به مؤاخات	۳۲
۲-ارث به اسلام و هجرت	۳۳
ب-مبنای رابطه توارث میان مسلمانان بعد از نزول آیات ارث	۳۴
بخش دوم-شرایط و موانع ارث زوجه	۳۵
گفتاراول- شرایط تحقق ارث زوجه	۳۶
الف- وجود رابطه زوجیت	۳۷
ب-استمرار رابطه زوجیت تا زمان فوت شوهر	۳۸
۱-میراث زوجه در طلاق رجعی و بائن	۳۸
۲-میراث زوجه در طلاقى که با حکم دادگاه داده می شود	۴۰
ج-دائمی بودن نکاح	۴۲
گفتار دوم- موانع ارث زوجه	۴۶
الف-کفر	۴۷
ب-قتل	۴۹
۱-مقتول باید به هنگام قتل درمقام مورث قاتل باشد	۵۰
۲-قتل باید عمدی باشد	۵۰
۳-قتل به حکم قانون یا برای دفاع نباشد	۵۰

عنوان

صفحه

ج-لعان.....	۵۲
فصل دوم-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر	۵۵
بخش اول-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در حقوق اسلام..	۵۶
گفتار اول-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود وارث دیگر	۵۷
الف-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود اولاد برای متوفی	۵۷
ب-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در صورت نبودن اولاد برای متوفی با وجود خویشاوندان نسبی	۵۷
گفتار دوم-سهم الارث زوجه ای که وارث منحصر به فرد است	۵۹
الف-از نظر فقههای اهل سنت	۶۳
ب-از نظر فقههای امامیه	۶۴
۱-نظریه عدم رد به طور مطلق	۶۵
۲- نظریه ای که قایل به تفصیل میان زمان حضور و غیبت امام (ع) است	۶۹
۳-نظریه رد به طور مطلق	۷۱
گفتار سوم-ارزیابی نظریات سه گانه	۷۴
بخش دوم-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در حقوق موضوعه مصر، سوریه و ایران	۷۹
گفتار اول-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در حقوق موضوعه مصر	۸۱
الف-سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود وراث دیگر	۸۱

عنوان

صفحه

- ۱- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود اولاد برای متوفی ۸۱
- ۲- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در صورت نبودن اولاد
- برای متوفی با وجود وراث دیگر ۸۲
- ب- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در صورتی که وارث
- منحصر به فرد باشد ۸۲
- گفتار دوم- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در حقوق موضوعه
- سوریه ۸۳
- الف- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود وارث دیگر ۸۳
- ۱- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود اولاد برای
- متوفی ۸۳
- ۲- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در صورت نبودن اولاد
- برای متوفی با وجود وارث دیگر ۸۴
- ب- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر در صورتی که وارث
- منحصر به فرد باشد ۸۴
- گفتار سوم- سهم الارث زوجه در حقوق موضوعه ایران ۸۵
- الف- سهم الارث زوجه ایرانی غیر شیعه ۸۶
- ب- سهم الارث زوجه ایرانی شیعه ۸۹
- ۱- سهم الارث زوجه از دارائی شوهر با وجود وارث دیگر ۸۹
- ۲- سهم الارث زوجه ای که وارث منحصر به فرد باشد ۹۱

عنوان

صفحه

نتیجه گیری	۹۵
فصل سوم- اموال موضوع ارث زوجه	۹۸
بخش اول- میراث زوجه از عین اموال غیرمنقول	۱۰۰
گفتار اول- از نظر فقه امامیه	۱۰۰
الف- حرمان زوجه از عین و قیمت زمین و عین ابنیه و اشجار	۱۰۲
ب- محروم نبودن زوجه از عین اشجار	۱۱۸
ج- اختصاص حرمان به زمین خانه و اماکن مسکونی	۱۱۸
د- محرومیت زوجه از عین زمین و ارث بردن او از قیمت	۱۱۹
هـ- ارث بردن زوجه از تمام ترکه	۱۲۲
گفتار دوم- اموال موضوع ارث زوجه در حقوق موضوعه	۱۳۶
الف- اموال موضوع ارث زوجه در حقوق موضوعه ایران	۱۳۶
ب- اموال موضوع ارث زوجه در حقوق مصر	۱۳۹
ج- اموال موضوع ارث زوجه در حقوق نوشته سوریه	۱۳۹
بخش دوم- میراث زوجه از حقوق وابسته به اموال غیر منقول	
(با فرض محرومیت زوجه از عرصه)	۱۴۰
گفتار اول- ارث زوجه از حق شفعه	۱۴۰
الف- ارث حق شفعه در فقه امامیه	۱۴۱
ب- ارث حق شفعه در قانون مدنی	۱۴۲
گفتار دوم- حق زوجه نسبت به اجازه و رد معامله فضولی	۱۴۳
گفتار سوم- ارث زوجه از حق خیار	۱۴۵
نتیجه گیری نهایی -	۱۴۸
منابع -	۱۵۲

چکیده

بررسی تطبیقی میراث زوجه از اموال غیر منقول در حقوق

ایران، مصر و سوریه

به وسیله

محمد کوچک پور

در خصوص اموال موضوع ارث زوجه باید گفت که بر اساس ظاهر قرآن زوجه از تمام ترکه شوهر ارث می برد؛ در این خصوص میان فقهای عامه و امامیه اختلاف نظر وجود دارد، زیرا فقهای عامه با تمسک به ظاهر قرآن معتقدند که زوجه از تمام ترکه ارث می برد؛ برخلاف امامیه که در این خصوص پنج نظریه متفاوت دارند، با توجه به مجموعه مباحث مطروحه، نقد و بررسی اقوال پنجگانه و مستندات آنها، نهایتاً این نظریه مرجح بنظر می رسد که زوجه نیز حق دارد همانند سایر وراث از تمام ترکه شوهر سهم خود را ببرد. در حقوق موضوعه نیز باید گفت که بر اساس قوانین کشورهای مصر و سوریه زوجه از تمام ماترک متوفی ارث می برد، در حالیکه در حقوق نوشته ایران از نظریه محرومیت زوجه از ارث بردن عین و قیمت زمین و نیز عین ابنیه و اشجار پیروی شده است؛ با بررسی اقوال فقها این نتیجه حاصل می شود که نظریه پذیرفته شده توسط قانونگذار قول مشهور فقهای امامیه نیست؛ زیرا قول مشهور تنها حکایت از آن داشت که زوجه غیر ذات ولد از ارث بردن موارد مزبور محروم است.

از طرف دیگر در آیه ۱۲ از سوره مبارکه نساء سهم الارث زوجه مشخص شده است که بر اساس آن حسب مورد یک، چهارم یا یک هشتم از دارائی متوفی می باشد، این در حالیست که قرآن در خصوص رد یا عدم رد مازاد بر فرض به زوجه ساکت است؛ فقهای اهل سنت معتقدند که هیچیک از زوجین چیزی بیشتر از فرض خود نمی برند؛ اما در فقه شیعه روایات متعارضی که از ائمه اطهار علیهم السلام نقل شده موجب بروز اختلاف میان آنان شده است، چنانکه برخی از فقهاء به طور مطلق قائل به عدم رد، برخی دیگر به طور مطلق قائل به رد و برخی دیگر قائل به تفصیل میان زمان حضور و زمان غیبت امام (ع) شده اند؛ در حقوق موضوعه، قانونگذار کشورهای مصر و سوریه با رعایت مصلحت پذیرفته است که در صورت انحصار وارث متوفی به هر یک از زوجین تمام ترکه به او تعلق می گیرد؛ برخلاف قانونگذار ایران که در این خصوص می توان گفت که به ظاهر قول مشهور امامیه مبنی بر عدم رد به زوجه را پذیرفته است؛ اما بنظر می رسد که این قول نه تنها قول مشهور نیست بلکه قول اصلاح و مرجع نیز به شمار نمی رود و در صورتی که رد به صاحب فرض پذیرفته شود تفاوتی میان زوج و زوجه نیست و زن نیز حق دارد مانند زوج، تمام دارائی متوفی را به ارث ببرد.

بهرحال ضرورت اصلاح و بازنگری قوانین و مقررات مربوط به ارث زوجه در همه مباحث

مطروحه این پایان نامه قابل استنباط است.

معرفی و اهمیت موضوع

رابطه زناشویی نه تنها در دوران زندگی بلکه پس از آن هم منشاء آثار حقوقی است، زیرا هر یک از زن و شوهر پس از فوت دیگری از اموال و دارائی بجا مانده از متوفی سهم الارث خود را می برد که این، تنها اثر حقوقی پس از مرگ یکی از آنان نیست؛ ارث بردن هر یک از زن و شوهر از دیگری باب مهم و مشخصی از بایهای ارث را تشکیل می دهد.

از مطالعه و بررسی مقررات راجع به ارث زوجین مشخص خواهد شد که سه تفاوت عمده میان احکام ارث زن و شوهر در قانون مدنی به چشم می خورد که عبارتند از:

۱- میزان سهم الارث شوهر دو برابر زن است.

۲- در صورتی که شوهر وارث منحصر به فرد باشد زوجه تمام ترکه او را به ارث می برد؛ در حالی که اگر شوهر فوت نماید و زوجه تنها وارث وی باشد، تنها یک چهارم از دارائی متوفی به او می رسد و سه چهارم مازاد به بیت المال تعلق می گیرد.

۳- شوهر از تمام اموال و دارائی زوجه ارث می برد، در حالی که زوجه از ارث بردن عین و قیمت زمین و نیز عین بناها و درختان مجزوم است.

در این پایان نامه تلاش خواهد شد که ابتدائاً با بررسی همه جانبه آیات مربوط به ارث و روایاتی که در خصوص ارث زوجه از ائمه معصومین (ع) نقل شده است، ریشه این تفاوتها مشخص شود، آنگاه با بررسی تحولات اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی که در قرون گذشته شاهد آن بوده ایم، و البته با توجه به نقش فزاینده ای که زوجه به عنوان یکی از دو ستون اصلی خانواده در نان آوری و تأمین مایحتاج زندگی و خلاصه اقتصاد خانواده و کشور دارد، راه خلهای مناسبی با هدف اصلاح مقررات تبعیض آمیز فعلی به قانونگذار پیشنهاد شود.

-مسئله تحقیق

سؤال اصلی تحقیق اینست که، با توجه به اینکه مطابق مقررات قانون مدنی که برگرفته از فقههای امامیه است و به موجب آن زوجه از ارث بردن عین و قیمت زمین و عین ابنیه و اشجار و نیز از ارث مازاد بر فرض مجزوم است، آیا نظر فقههای امامیه در این موارد تنها همان است که در قانون مدنی پذیرفته شده است یا اینکه نظریه یا نظریات دیگری نیز وجود دارد؟ در صورت وجود نظریه یا نظریات دیگر آیا نظریه پذیرفته شده اصلاح و مرجح نیز به شمار می آید یا خیر؟

سؤالات دیگری که در این پایان نامه به آنها پاسخ داده خواهد شد به شرح ذیل است:

-آیا در طلاق قضائی رابطه توارث میان زوجین در مدت عده برقرار خواهد بود یا خیر؟

-آیا در نکاح منقطع می توان شرط وراثت نمود؟

-آیا اگر پس از فوت مورث مسلمان زن کافر اسلام بیاورد از دارائی متوفی ارث می برد؟

-آیا مقررات فعلی راجع به ارث زوجه با عدالت و انصاف سازگاری دارد یا خیر؟

-آیا نظریه یا نظریات دیگری وجود دارند که به عدالت و انصاف نزدیکتر باشند یا خیر؟

-آیا براساس مقررات فعلی زوجه از حقوق وابسته به اموال غیر منقول ارث می برد؟

-فرضیه

در این نوشتار تلاش خواهد شد علاوه بر طرح سؤالاتی در خصوص موضوع و پاسخ به آنها که امری متداول در تدوین پایان نامه است، از پیش فرضیه هایی نیز طرح و بررسی شود؛ اولین فرضیه عبارت است از اینکه مقررات مربوط به محرومیت مطلق زوجه از ارث بردن عین و قیمت عرصه و نیز عین ابنیه و اشجار برگرفته از قول مشهور فقههای امامیه نیست؛ دومین فرضیه اینست که پذیرش نظریه مخالف با قول مشهور منافاتی با شرع انور اسلام ندارد.

پیشینه تحقیق

در این خصوص باید گفت که گام‌های جدی که مؤثر باشد و بتواند امکان تحول در قوانین فعلی و در نتیجه حذف تبعیض‌های موجود در مقررات راجع به ارث زوجه را فراهم نماید، صورت نگرفته است؛ اگرچه برخی از نویسندگان حقوق مدنی همچون جناب آقای دکتر کاتوزیان با توجه به تحولات اجتماعی و اقتصادی صورت گرفته، براین یاورند که قوانین موجود باید اصلاح شوند و یا جناب آقای دکتر مهرپور که در این خصوص گام‌های نسبتاً خوبی برداشته اند، اما واقع امر اینست که به باور نگارنده کارهای صورت گرفته برای انجام اصلاحات در مقررات تبعیض آمیز فعلی کافی نیست، از این رو تلاش های فراوان و بیشتری را از سوی حقوقدانان می طلبد تا زمینه را برای اصلاح و نهایتاً برابر ساختن حقوق زن و مرد فراهم نماید.

در حوزه فقه نیز باید گفت اگرچه تعدادی انگشت شمار همچون حضرت آیت الله العظمی خوئی، حضرت آیت الله العظمی امام خمینی (قدس ره) و برخی دیگر اقدام به تألیف کتب فقهی نموده اند و بعضاً در برخی مسائل نظریات جدیدی را مطرح نموده اند؛ اما متأسفانه در سده های اخیر، بخصوص در قرن معاصر روحیه پژوهش و پژوهشگری در حوزه های علمیه رو به خاموشی گزاینده است؛ تأسف بارزتر اینکه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ضعف مزبور بیش از پیش آشکار و آشکارتر شده است؛ آنچه که از مطالعه رساله توضیح المسائل مراجع تقلید برمی آید، اینست که آنان حتی زحمت نگارش جدید و یا حتی نگارش رساله با جملات متفاوت را به خود نمی دهند، واقعیتی تلخ که در حوزه های علمیه رستوخ نموده است؛ بنابراین به نظر نگارنده، تا به امروز کار جدی که مؤثر در اصلاح مقررات فعلی باشد توسط حقوقدان و فقهای امامیه صورت نگرفته است.